

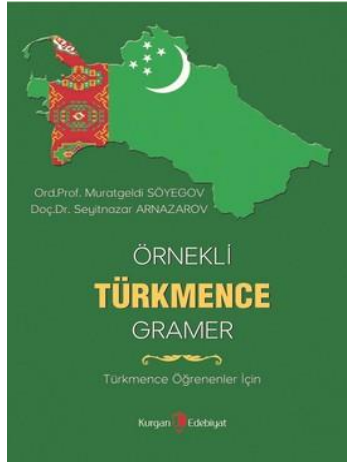
ÖRNEKLİ TÜRKMENÇE GRAMER

Muratgeldi Söyegov - Seyitnazar Arnazarov (2017), *Örneklî Türkmençe Gramer*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 118 s., ISBN: 978-605-9661-97-3

Emrah YILMAZ*

Gazi Türkiyat, Güz 2017/21: 241-244

Editörlüğünü Prof. Dr. M. Fatih Kirişçiöğlü ile Arş. Gör. Sümeyra Harmanda'nın yaptığı ve yazarlar Ord. Prof. Dr. Muratgeldi Söyegov ile Doç. Dr. Seyitnazar Arnazarov tarafından hazırlanan *Örneklî Türkmençe Gramer* adlı eser, Ses Bilgisi, Kelime Bilgisi, Şekil Bilgisi ve Cümle Bilgisi olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışma, "Önsöz" kısmında da ifade edildiği gibi; yazarların Türkmen Türkçesi eğitimi verdikleri öğrencilerinin ders malzemesi ve materyallerinden hareketle hazırlanmıştır. Eser, başta Gazi Üniversitesi olmak üzere, Türkiye ve Türkmenistan'daki yükseköğretim kurumlarında ders gören öğrencilerin, yapı ve işleyiş özelliklerini gereğince kavrayarak Türkmen Türkçesini doğru ve güzel kullanabilme yeteneğini kazanmalarına katkıda bulunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Kitabın "önsöz"ünde Türkmen dil bilgisi ile Türkmençe kavramlarının anlam ayırımına gidilerek eserin sınırlılıkları belirtilmiştir. Türkmen dil bilgisinin *Türkmen Türkçesini bütün yönleriyle inceleyen bir bilim dalı* olduğuna dikkat çekilirken Türkmençe terimiyle de *sesler, kökler, ekler, kelimeler, kelime çeşitleri, kelime grupları* ve *cümle* gibi birtakım birliklerin anlam ve fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında kullanılmayan *modal sözler, ufak kısımlar (ovnuq bölekler)* gibi terimler de kullanılarak birliktelik sağlanmıştır. Bunun yanı sıra *kelime* ve *sözcük, anlam ve mânâ, zarf-fül* ve *ulaç* gibi terimlerin, birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.

Türkiye'de Türkmen Türkçesi dil bilgisine ilişkin daha önce başka araştırmacılar tarafından önemli çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları; *ses bilgisi, şekil*

* Doktora öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Mütercim-Tercüman, Ankara Adalet Sarayı, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: enraylmz@gmail.com

bilgisi ve cümle bilgisi olmak üzere üç kitap halinde Doç.Dr. Berdi Sarıyev ve Yrd. Doç. Dr. Nurcan Güder tarafından hazırlanan ve Türk Dünyası Gençleri Mahtumkulu Yayın Birliğince (MYB) 1998 yılında yayımlanan “*Türkmenenin Grameri-1 (Fonetika: Ses Bilgisi), Türkmenenin Grameri-2 (Morfologiya: Şekil Bilgisi), Türkmenenin Grameri-3 (Sintaksis: Cümle Bilgisi)*” adlı eserlerdir. Bir diğer çalışma Prof. Dr. Mehmet Kara’nın Akçağ Yayınları arasından çıkan ve 2001 yılında yayımlanan *Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)* adlı eseridir. Yine özgün bir çalışma da Prof. Dr. Ceyhun Vedat Uygur’un 2008 yılında Fakülte Kitabevi Yayınları arasından çıkan *Türkmençe (Türkmen Türkçesi) (Gramer, Kelime Tahlilleri, Metinler, Aktarmalar, Sözlük)* adlı eseridir.

Örnekli *Türkmençe Gramer* adlı çalışmayı, Türkmen dil bilgisiyle ilgili diğer eserlerden farklı kılan nitelikler dört maddeyle özetlenebilir: 1-Gereksiz ayrıntılardan kaçınılarak öz bilgilerin net bir şekilde aktarılması, 2-Eserde örnek olarak yazarların kendi özgün ders materyallerinin kullanmış olması, 3-Sözcüklerin doğru teleffuzuna köşeli parantez içerisinde yer verilmesi, 4-İşlenen bölümlerin ardından araştırmacılar için tavsiye niteliğinde ilgili bibliyografya bilgisinin sunulması. Yazarlar, muhatap kitlesinin üniversite lisans öğrencileri olduğunu düşünerek temel gramer bilgilerine yer vermiş, *Anlam Bilgisi* ve *Söz Dizimi* konularının bir başka çalışmada müstakil ele alınması gerektiği kanaatine varmıştır. Bu itibarla eser, *Büyük Türkmençe Gramer’e* giriş mahiyetinde idrak edilebilir.

Eserin “Ses Bilgisi” bölümünde (s. 9-25), sesin kulağa; harfin göze hitap ettiği gerçeğinden hareketle yine kavramların anlam sınırları belirlenmiş, *ses bilgisi* ve *ses biliminin* ayırımına dikkat çekilerek her ikisinin de çeşitli alt unsurları olduğundan bahsedilmiştir. Bu bölümde standart Türkiye Türkçesinde [ä] ünlüsü kullanılmazken bu sesin Türkmen Türkçesi için özel bir ses olduğu, yine Türkmen Türkçesinde **Yy** harfiyle gösterilen [y] ünlüsünün Türkiye Türkçesinde **İi** harfiyle karşılanan [ı] ünlüsüne tekabül ettiği, Türkmen alfabesinde **Jj, Žž, Ýý** harfleriyle gösterilen ünsüzlerin Türkiye Türkçesinde **Cc, Jj, Yy** harfleriyle yazıldığı vurgulanmıştır. Yukarıdaki harflerin yanı sıra Türkmen alfabesinde **Ññ** harfiyle gösterilen geniz [ñ] ünsüzünün günümüz Türkiye Türkçesinde bulunmadığı, **Ww** harfinin ise Türkiye Türkçesindeki [v] sesinden farklı olan yuvarlak [w] ünsüzü ile gösterildiği şeklinde farklılık arz eden sesler tanıtılmıştır.

Ahal Aşgabat ağzını esas alan çağdaş Türkmen Türkçesinin, edebî söyleyiş tarihinin zengin yazı geleneği içerisinde daha kısa bir geçmişe sahip olduğu vurgulandıktan sonra Türkiye Türkçesiyle ortak olan seslerin de telaffuzda farklılaştığına dikkat çekilmiştir.

Bizce bu çalışmayı nitelikli kılan diğer husus da; bir yazıyı bütün ses inceliklerini belirterek başka alfabeyle çevirme yolu olarak da tanımlanan *çeviri yazı* konusuna eserde yer verilmiş olmasıdır. Çeviri yazı alfabesinde normal alfabeden farklı olarak çeşitli harfler, işaretler bulunur. Örneğin, ünlü uzunlukları ilgili harften sonra iki nokta konularak gösterilir. İki nokta işareti ise standart Türkmen Türkçesi imlasında

kullanılmaz, bu işareti sadece Türkmen Türkçesi sözlüklerinde görmek mümkündür. Eserde bu konuya ilişkin şu görüşler beyan edilir:

Türkmen Türkçesinde telaffuz doğrudan yazıya aktarılmaz. Yazıda söyleyişin sadece genel özellikleri gösterilir. Çünkü yazıda (imlada) söyleyişin tüm özelliklerini göstermek mümkün değildir. Mesela Türkmen Türkçesinde uzun ünlülerin anlam ayırma görevi çok önemli olmasına rağmen bunlar imlada kısa ünlülerden farklı gösterilmez. [g] ünsüzü 4 farklı şekilde söylenir, fakat imlada tek harfle gösterilir. [b], [h], [k] harfleriyle gösterilen ünsüzler ise iki farklı şekilde söylenir. Kelime içinde seslerin birbirlerine tesir etmesi sonucunda pek çok ses olayı meydana gelir. Fakat bunlar da imlada gösterilmez. Türkmen alfabesinde kullanılan harfler Türkmen Türkçesinin bütün seslerini (varyantlarını) karşılayamadığından her ses olayını karşılayabilir nitelikte çeviri yazı alfabesi kullanılır.

Eserin “Ses Bilgisi” bölümünde dikkat çeken bir konu da *ünsüz fonemler ve versiyonları* (s. 16) başlığını taşır. Ön ses olarak anlam ayırma (fonem) görevinde bulunan [t], [ç], [g], [s], [ş], [ý] ünsüzlerin *tap, çap, gap, sap, şap, yap* gibi sözcükleri; son ses olarak kullanılan [l], [m], [p], [t], [ý] ünsüzlerin de *sal, sam [-sam], sap, sat, saý* gibi sözcükleri meydana getirdikleri ve birbirlerinden ayırdıkları, bu durumun ünsüzlerin fonem olarak tasnif edilmesinde örnek olarak kullanıldığı belirtilir. [g] foneminin dört versiyona; [h] foneminin de iki versiyona sahip olduğu vurgulanır: *galmak [ga:lmaq], gitmek [gi:tmek], aga [a:ga], ige [i:ge]* sözcüklerindeki [g] ünsüzünün birbirinden farklı ses değerlerini yansıttığı izah edilir. Aynı durum halı [ha:l] ve ahmır sözcüklerindeki [h] fonemi için de söz konusudur.

Kitabın bu bölümünde ayrıca sırasıyla *ünlülerin sınıflandırılması* (s. 11), *ünsüzlerin sınıflandırılması* (s. 12), *kısa ve uzun ünlü fonemler* (s. 13), *ikincil uzun ünlüler* (s. 14), *sert ünsüzlerin yumuşaması* (s. 16), *kalınlık-incecik uyumu* (s. 16), *dudak uyumu* (s. 17), *ünsüz benzeşmesi* (s. 18), *ses türemesi* (s. 19), *ses düşmesi* (s. 20), *ses göçüşmesi* (s. 21), *kelimelerin hece yapısı* (s. 22), *kelimelerde vurgu* (s. 23) konuları da işlenmiştir.

“Kelime Bilgisi” bölümünde (s. 27-46) ise; *tek başına kullanılabilen anlamlı ses veya sesler topluluğu* şeklinde tanımlı yapıldıktan sonra anlamı ve gramer vazifesi olan en küçük dil biriminin *kelime* olduğu kaydedilir. Bu bölümde kelimelerin anlam, kullanım ve türetme bakımından incelendiği ve türetmenin *Kelime Bilgisi* içerisinde büyük bir alt unsuru teşkil ettiği görülür. Burada kelimeler anlamları bakımından *anlamdaş kelimeler, karşıt anlamlı kelimeler, addaş kelimeler, harftaş kelimeler ve sesteş kelimeler* olmak üzere beş grup halinde işlenir. Akabinde kelimelerin çok anlamlı hâle gelmesi, kullanım farklılıkları ve alıntı kelimeler üzerinde durulur.

Türkmen Türkçesinde kelimelerin büyük bir kısmı sadece ilgili meslek, sanat ve bilim dallarında herhangi bir kavramı anlattığı ve eşit ağırlıkta kullanılmadığı için günlük konuşma dilinde çok az yer aldığı görülür. Bundan dolayı kullanımı bakımından kelimeler ise; üç kategoride değerlendirilir: 1-Terimler, 2-Ağız kelimeleri, 3-Eskimiş kelimeler.

Eski kelimeler genellikle geçmişten bahseden metinlerde kullanılır. Siyasî ve sosyal değişimlerin etkisiyle ve özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla pasif duruma düşen *kolhoz*, *sovhoz*, *ispolkom* gibi kavramlar bu eskimiş kelimelere dahil edilebilir. Buna mukabil *garaşsızlık*, *bitaraplık*, *edermenlik* gibi kavramları da Türkmenlerin bağımsızlık sonrası en çok kullandığı yeni kelimeler hânesinde değerlendirmek mümkündür.

Bu bölümde işlenen önemli bir konuda kelime türetimidir. Türkmen Türkçesindeki kelime türetiminin *ekleme* (İsimden isim yapma ekleri, İsimden fiil yapma ekleri, Fiilden isim yapma ekleri, Fiilden fiil yapma ekleri), *kelimeleşme* ve *birleşme* yoluyla yapıldığı üzerinde durulmuş ve anlatılanlar tanıklanmıştır. *Kelimeleşme* de kendi içerisinde *adlaşma*, *sıfatlaşma* ve *zarflaşma* biçiminde tasnif edilmiştir.

Eserde en geniş yer “Şekil Bilgisi” bölümüne (s. 47-92) ayrılmıştır. Bölümde kelime çeşitlerinin yapılarına ve görevlerine göre taşıdıkları nitelikleri sırasıyla işlenmiştir. Türkiye’de yazılan dil bilgisi kitaplarıyla mukayese edildiğinde eserde dikkat çeken bir farklılık da kelime çeşitlerinin kategorize edilmesinde görülmektedir. Türkmen Türkçesinde on iki çeşit kelimenin (1-Ad, 2-Sıfat, 3-Sayı, 4-Zamir, 5-Zarf, 6-Fiil, 7-Bağlaç, 8-Edat, 9-Modal Sözcük, 10-Ufak Kısım, 11-Ünlem, 12-Yansıma) varlığından bahsedildikten sonra kelime çeşitlerinin *Anlamlı Kelimeler* (ad, sıfat, sayı, zamir, zarf, fiil), *Anlamsız* veya *Gramer Vazifesi Bulunmayan Kelimeler* (ilgeç, bağlaç, modal sözcük, ufak kısım, ünlem, yansıma) başlığı altında sayılarına göre iki eşit gruba ayrılmış olması, *Anlamlı Kelimelerin* kendi içerisinde *isim* ve *fiil* olmak üzere yine iki ana gruba ayrılması ve isim grubuna *ad*, *sıfat*, *sayı*, *zamir*, *zarf* kelime çeşitlerinin dahil edilmesi, fiillerin ise kendi başına özel bir grup oluşturması, *Anlamsız Kelimelerin* de genel özelliklerine göre *edat-bağlaç*, *modal sözcük-ufak kısım*, *ünlem-yansıma* şeklinde ikili gruplara ayrılması tasnif açısından dikkat çekicidir.

Eserin “Cümle Bilgisi” bölümünde (s. 93-117) konu, *kelime grupları* ve *cümleler* olmak üzere iki başlık altında işlenmiştir. Kelime grupları da kendi içerisinde *isim* ve *fiil kelime grupları* olmak üzere yine iki alt gruba ayrılmıştır. *İsim ve fiil kelime gruplarının* da *yanaşma* yoluyla, *yönetim* yoluyla ve *uygunluk* yoluyla düzenlenen kelime grubu kategorisinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Cümleler bahsinin ise; *yalın cümleler* ve *bileşik cümleler* şeklinde iki temel başlık altında ele alınıp işlenmiştir.

Sonuç olarak *Örnekli Türkmence Gramer* adlı çalışmanın, muhtevastaki güncel ve özgün verilerle Türkmen Türkçesine ilgi duyan öğrenciler başta olmak üzere hemen her araştırmacıya doyurucu ve dikkate değer bir katkı sunacağı ve başvuru kaynağı olacağı kanaatindeyiz. Türkiye Türkolojisine kazandırılan bu eser vesileyle Ord. Prof. Dr. Muratgeldi Söyegov ve Doç. Dr. Seyitnazar Ernazarov’a teşekkür ederiz.